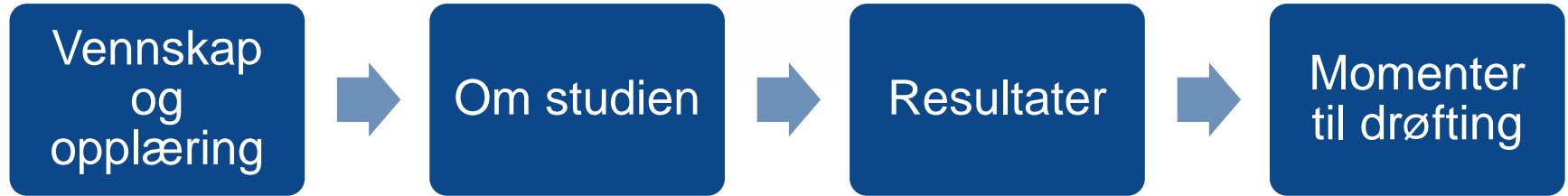

Vennskap blant elever som bruker ASK

Førsteamanuensis Jørn Østvik
Institutt for psykisk helse, NTNU

DART / SPSM, Göteborg, 4. oktober 2018

Disposisjon

Statped

- Nasjonal spesialpedagogisk etat
- Fagavdeling
- FoU-avdeling

NTNU

- 8 fakulteter, 55 institutter + NTNU Vitenskapsmuseet
- Over 40 000 studenter
- Institutt for psykisk helse

Fag-
områder

- ASK
- Vennskap og sosiale relasjoner
- Inkluderende opplæring
- Agentskap (agency)
- Barn, unge og voksne
- Ulike diagnosegrupper

Alternativ og supplerende kommunikasjon (ASK)

- Nyttig for personer som helt eller delvis mangler funksjonelt talespråk
- Alternativ kommunikasjon
  - Erstatter manglende tale
- Supplerende kommunikasjon
  - Støtter utydelig, svak eller forsinket tale
- Ca 0.5 % av barn har behov for ASK
  - I Norge ca 6000 barn og unge i alderen 1 – 19 år
Tetzchner & Martinsen, 2002
  - Lavt estimat? Østvik, 2017

Alternativ og supplerende kommunikasjon (ASK)

Ikke hjulpet kommunikasjon

- væremåte
- pust
- lyder
- gester
- mimikk
- håndtegn
- ...

Hjulpet kommunikasjon

- fysiske objekter
- foto
- symbolkort
- kommunikasjonsbøker
- bokstavtavler
- talemaskiner
- ...

ISAAC Norge (2015). <https://vimeo.com/119542206>

Forståelser av vennskap

Gifford-Smith & Brownell
Howes Rubin, Bowker, McDonald, & Menzer
Hollingsworth & Buysse Hays Fehr
Blatchford et al. Rubin et al.
Berndt and McCandless
Doll, Murphy, & Song
Kerns Buysse et al.

Diskuter med personen du sitter ved siden av

Hvordan forstår du begrepet **vennskap**?

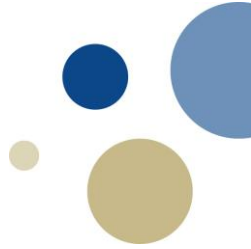
Forståelser av vennskap

- Frivillighet
- Gjensidighet
  - like hverandre
  - felles glede/nytte
  - relasjonelt bånd

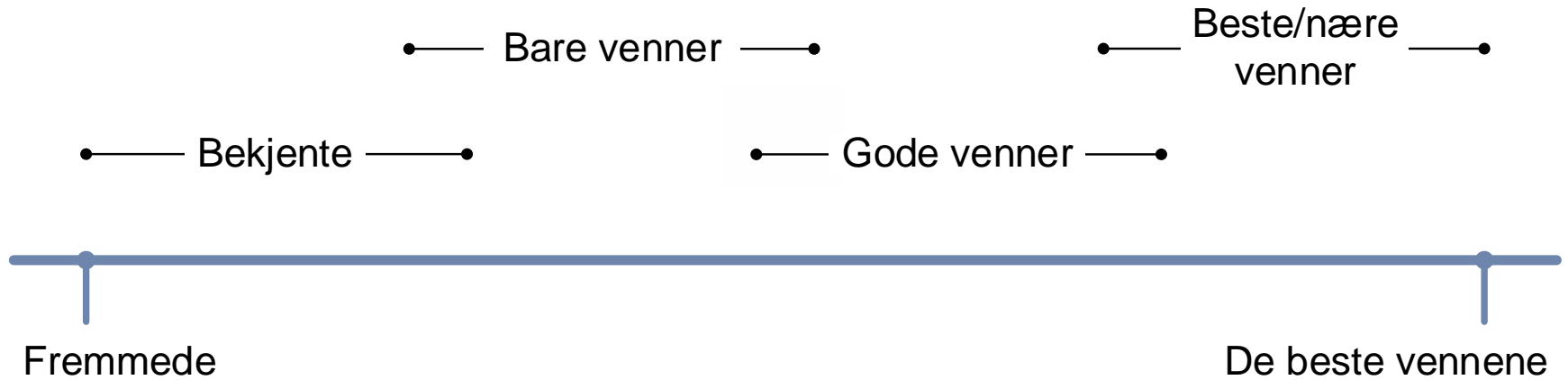
Gifford-Smith & Brownell
Howes Rubin, Bowker, McDonald, & Menzer
Hollingsworth & Buysse Hays Fehr
Blatchford et al. Rubin et al.
Berndt and McCandless
Doll, Murphy, & Song
Kerns Buysse et al.

Hva er en venn?

A 'friend' is someone whom a person knows and likes

Vennskap

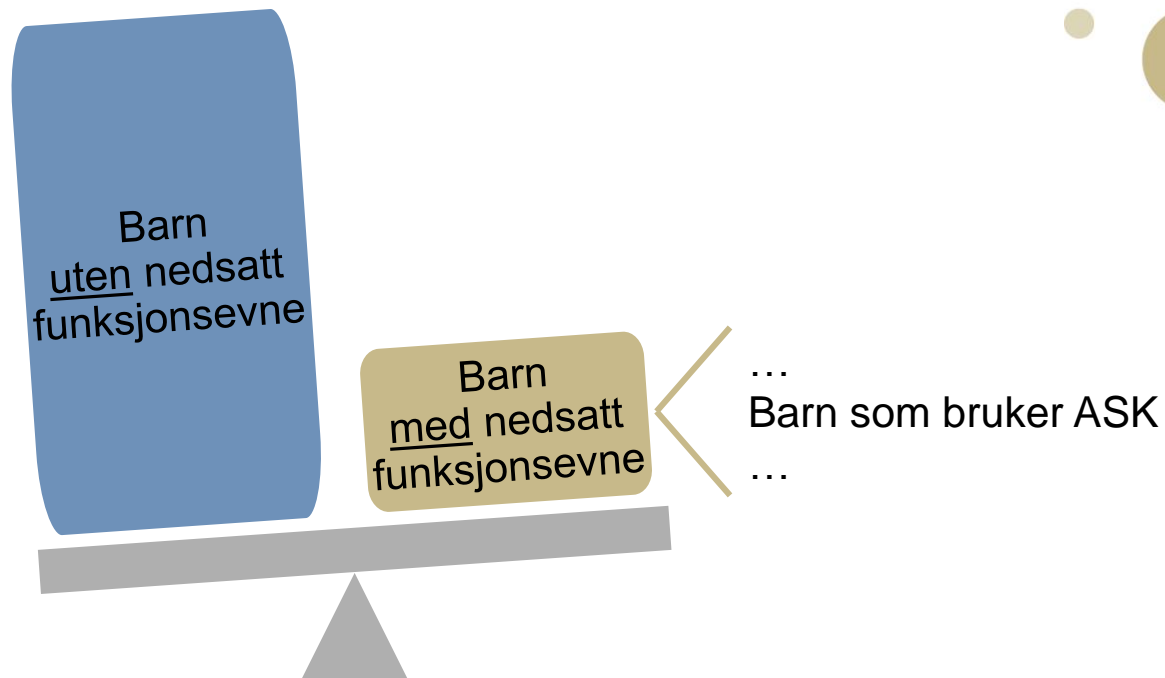
Vennskap

- Sosiale relasjoner kan forstås ulikt av
  - forskjellige personer
  - en og samme person ved skiftende kontekster
- Vennskap som sosiale konstruksjoner
  - Aktørenes kognitive virksomheter (tanker, oppfatninger, beslutninger, handlinger)

Nordtvedt & Grimen, 2004
- Robust og fleksibel modell
  - rom for ulike erfaringer og forståelser av vennskap

Forskning om barns vennskap

Buyse m fl, 2008; Moore-Dean m fl, 2016; Webster & Carter, 2007; Østvik m fl, 2017

Vennskap blant barn som bruker ASK

- Erfaringer fra veiledning
  - Kartlegging med Social Networks Blackstone og Berg, 2003, 2006
  - Hvilke sosiale relasjoner har barn som bruker ASK?
- Lite prioritert forskningstema
  - ➡ begrenset kunnskap Østvik, 2017

Skolen – arena for utvikling av barns vennskap 1

- Obligatorisk
- Individuer i samme generasjon (alder)
- Strukturer for samvær Ytterhus, 2002
  - Frivillig eller tilskrevet samvær
  - Spontant eller planlagt samvær

Skolen – arena for utvikling av barns vennskap 2

- Gir muligheter for sosial interaksjon, deltakelse i aktiviteter og vennskap med medelever Røgeskov, Hansen, & Bengtsson, 2015
- Utvikles og endres gjennom unike mønstre og kvaliteter i barns interaksjon Elicker & Englund, 2016; Elicker, Englund, & Sroufe, 1992
- Sterk sammenheng mellom vennskap og interaksjon mellom barn
  - uten nedsatt funksjonsevne Corsaro, 2015a; Fehr, 2008; Perlman, Stevens, & Carcedo, 2015; Rubin med flere, 2015
  - med nedsatt funksjonsevne Staub, 1998; Webster & Carter, 2007; Willis med flere, 2016

Skolen – arena for utvikling av barns vennskap 3

- Inkluderende opplæring
  - Nasjonale og internasjonale føringer
    - Norge: Prinsipper for opplæringen Kunnskapsdepartementet, 2006
    - Norge: Rammeplanen for barnehagen Utdanningsdirektoratet, 2017
    - Salamanca-erklæringen UNESCO, 1994
  - Mål for individet + mål for samfunnet
    - Mål for organisering og utbytte av opplæringen
  - Redskap for utvikling av sosiale relasjoner mellom barn

Det finnes ikke noe inkluderende fellesskap barn og unge kan plasseres passivt inn i.

Ytterhus & Tøssebro, 2006, s. 71

Skolen – arena for utvikling av barns vennskap 4

- Norsk lovverk om ASK i utdanningsløpet

- Barnehageloven §19 i (2018)

Barn som helt eller delvis mangler funksjonell tale og har behov for alternativ og supplerende kommunikasjon, skal få bruke egnede kommunikasjonsformer og nødvendige kommunikasjonsmidler i barnehagen. Spesialpedagogisk hjelp etter § 19 a inkluderer nødvendig opplæring i bruk av alternativ og supplerende kommunikasjon.

- Opplæringsloven §2-16 (3-13, 3-14, 4A-13) (2012)

Elevar som heilt eller delvis manglar funksjonell tale og har behov for alternativ og supplerande kommunikasjon, skal få nytte eigna kommunikasjonsformer og nødvendige kommunikasjonsmiddel i opplæringa. Når ein elev ikkje har eller kan få tilfredsstillande utbytte av det ordinære opplæringstilbodet, har eleven rett til spesialundervisning etter reglane i kapittel 5. Dette inkluderer nødvendig opplæring i å bruke alternativ og supplerande kommunikasjon.

Diskuter med personen du sitter ved siden av

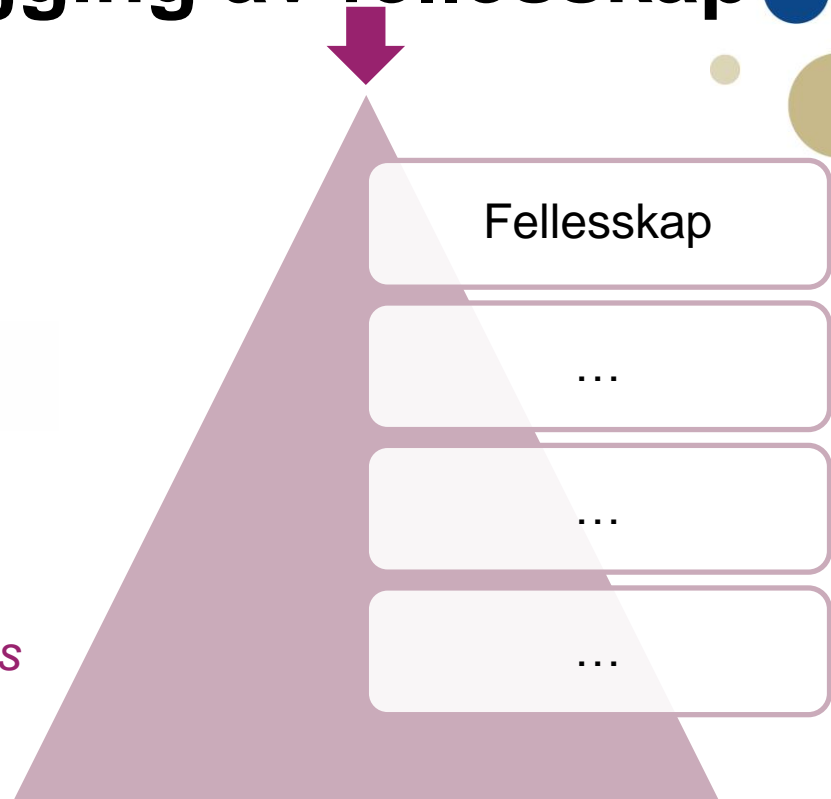
Hvordan forstår du begrepet **inkluderende opplæring**?

Forståelse og vektlegging av fellesskap

- Hva?
- Hvordan?
- Hvorfor?
- For hvem?
- Hvem vurderer?

Det finnes ikke noe inkluderende fellesskap barn og unge kan plasseres passivt inn i.

Ytterhus & Tøssebro, 2006, s. 71

Forståelser av inkluderende opplæring

- Forsøk på å løse dilemmaet mellom alminnelighet og ulikhet (gi ulikt opplæringstilbud til elever med ulike forutsetninger) Dyson, 2005; Zelaieta, 2004
- Elevenes deltakelse i samfunnet og aktiv bekjempelse av barrierer Arnesen, 2004
- Økt felleskap, økt deltakelse, økt demokratisering og utbytte for elevene Haug, 2014

Ainscow, 2005

- Kontinuerlig prosess med å respondere på mangfoldet blant elevene
- Gjøre forbedringer i skolepolitikk og praksis ved å identifisere og fjerne barrierer
- Styrke elevenes tilstedeværelse, deltakelse og prestasjon
- Rette særlig oppmerksomhet mot elevgrupper som er sårbare for å bli marginalisert, ekskludert og som ikke presterer i samsvar med sine forutsetninger

Tilpasset opplæringsplan, tilpasset vurdering, tilpasset undervisning

Aksept, adgangsforhold

Visjon

Plassering

Støtte

Ressurser

Ledelse

V

+

P

+

3t

+

2A

+

S

+

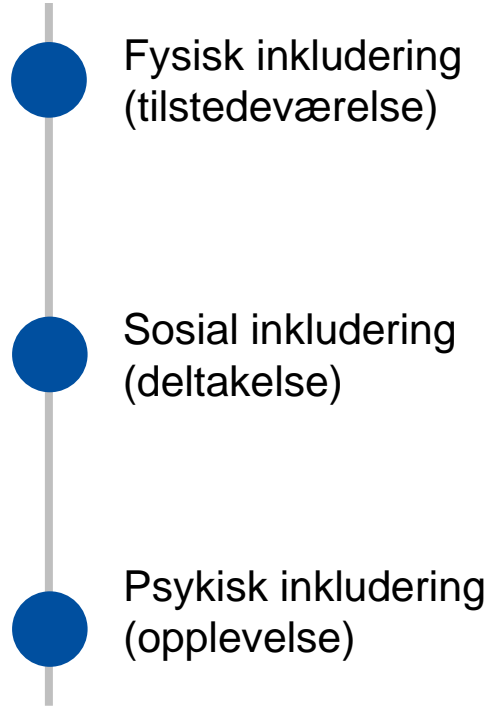
R

+

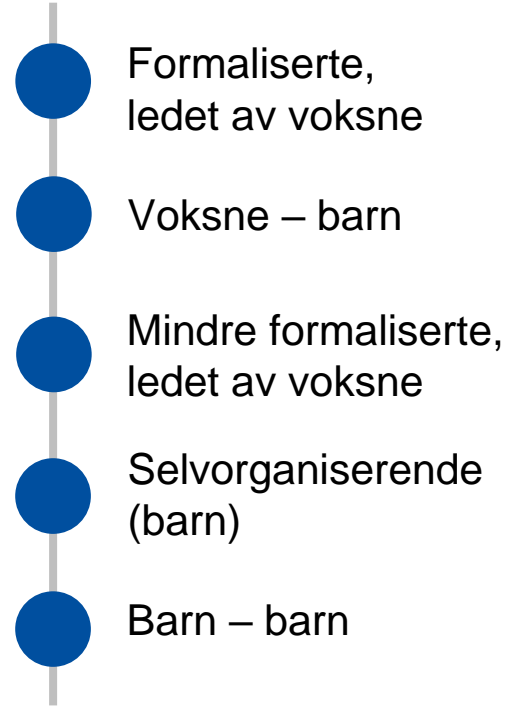
L

Inkluderende opplæring

Inkluderingsform

Type fellesskap

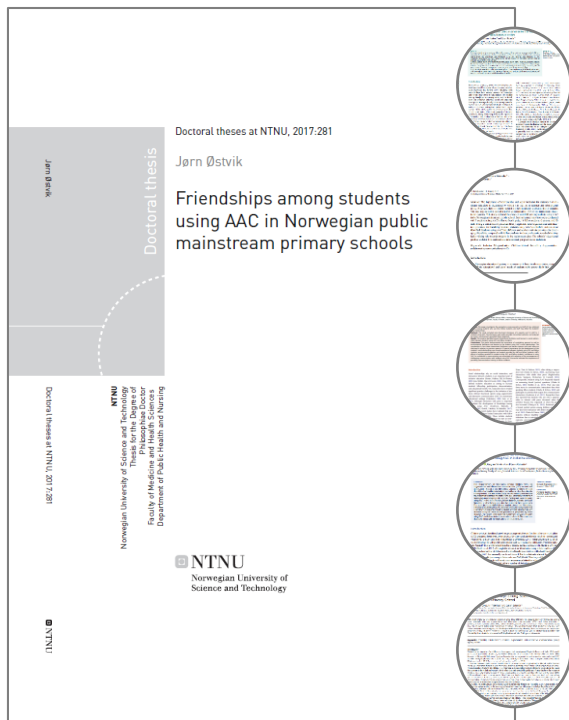
Inkluderingsgrad

OM STUDIEN

Doktorgradsstudie om vennskap

Østvik, J., Ytterhus, B., & Balandin, S. (2016). Friendship between children using augmentative and alternative communication and peers: A systematic literature review. *Journal of Intellectual & Developmental Disability*, 42(4), 403-415. doi:10.3109/13668250.2016.1247949

Litteraturstudie

Østvik, J., Balandin, S., & Ytterhus, B. (2017). A "Visitor in the Class": Marginalization of Students Using AAC in Mainstream Education Classes. *Journal of Developmental and Physical Disabilities*, 419-441. doi:10.1007/s10882-017-9533-5

Marginalisering

Østvik, J., Balandin, S., & Ytterhus, B. (2018). Interactional facilitators and barriers to social relationships between students who use AAC and fellow students. *Society, Health & Vulnerability*, 9(1), 1438692. doi:10.1080/20021518.2018.1438692

Interaksjon mellom elever

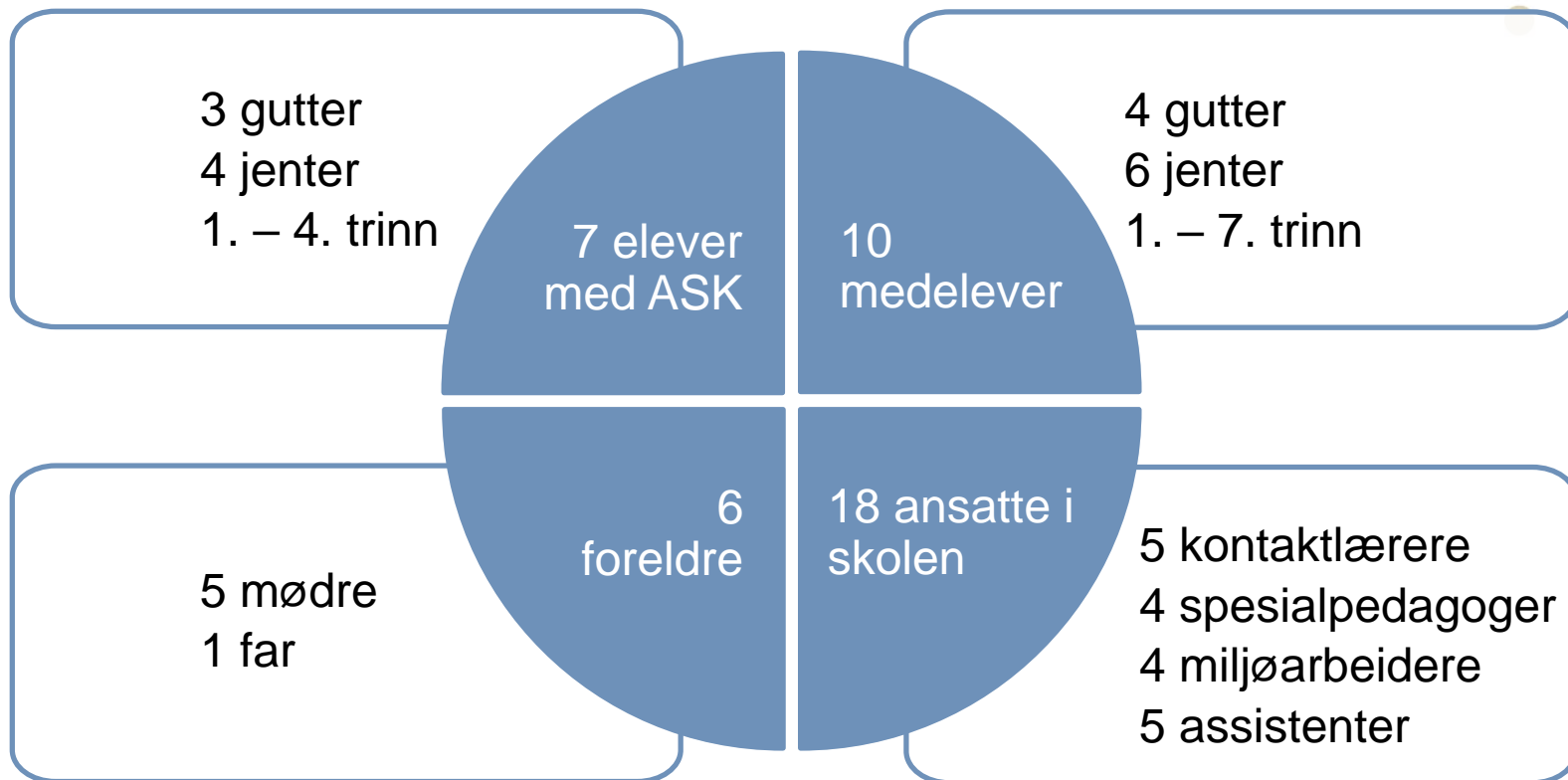
Østvik, J., Ytterhus, B., & Balandin, S. (2017). 'So, how does one define a friendship?': Identifying friendship among students using AAC in inclusive education settings. *European Journal of Special Needs Education*, 1-15. doi:10.1080/08856257.2017.1312799

Rapporterte vennskap

Østvik, J., Ytterhus, B., & Balandin, S. (2018). Gateways to friendships among students who use AAC in mainstream primary school. *Scandinavian Journal of Disability Research*, 20(1), 92-101. doi:10.16993/sjdr.51

Etablering av vennskap

Deltakere

Elevene som brukte ASK

Elev	Trinn	Kommunikasjon	Mobilitet	Opplæring
Arve	4	Gester	Rullestol (fem)	Individuell opplæringsplan (alle)
Benedikte	4	Ansiktsuttrykk		
Cato	3	Øyebevegelser		Formell tilhørighet til ordinær klasse (seks)
Dina	4	Annet kroppsspråk		
Elise	1	Lyder		
Gabriel	3	Tale		
Hege	3	Tegn til tale		
		Grafiske symboler ¹	Opplæring i ordinær klasse og på spesialavdeling (alle)	

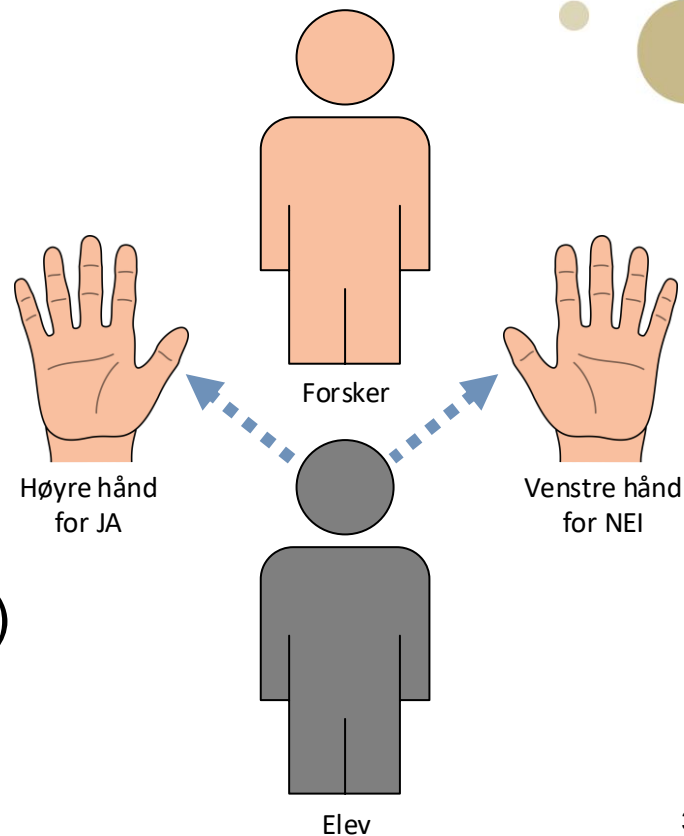
¹ Symbolkort, kommunikasjonstavle, kommunikasjonsbok, talemaskin

Metode

- Semi-strukturerte intervju av alle deltakerne
  - Egen intervjuguide for hver deltakergruppe
- Intervju av medelever
  - Intervjuguide A: Åpne spørsmål
  - Intervjuguide B: Lukkede spørsmål som kan besvares med ja/nei
- Intervju av elever som brukte ASK
  - Intervjuguide A: Åpne spørsmål
  - Intervjuguide B: Åpne spørsmål, forenklet
  - Intervjuguide C: Lukkede spørsmål som kan besvares med ja/nei

Intervju av elever som brukte ASK

- Ansatt tilstede (tolk)
- Talespråk (5), blikk på foto/grafiske tegn (2), peke på foto/grafiske tegn (1), talemaskin (1)
- Gjenga fortolket svar, ba om bekreftelse på tolkning
- Besvarelse av ja/nei-spørsmål med partner-assistert visuell skanning (2)

Analyse

- Analyse med utgangspunkt i konstruksjonistisk grunnnet teori (Charmaz, 2014)
  - Induktiv og abduktiv tilnærming
  - Ingen forhåndsdefinert teori som utgangspunkt
  - Sosialkonstruksjonistisk forståelse av sosiale relasjoner
    - Anerkjenner eksistensen av flere parallelle virkelighetsforståelser

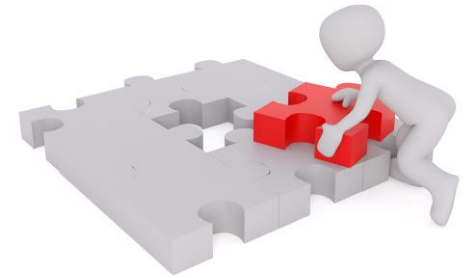
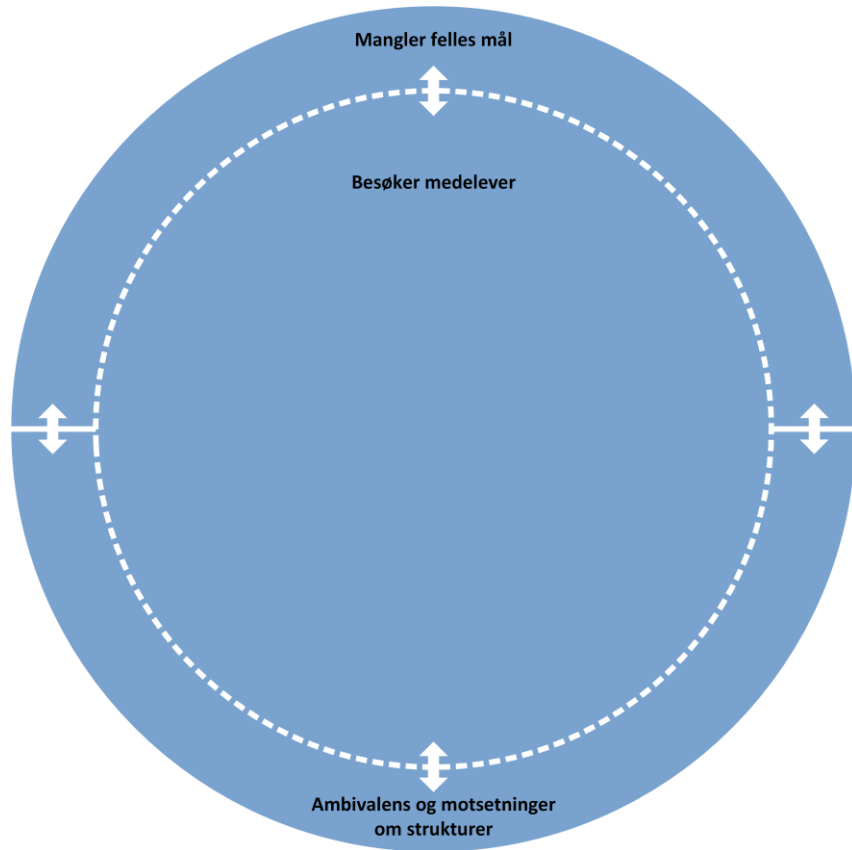
RESULTATER

Hovedfunn

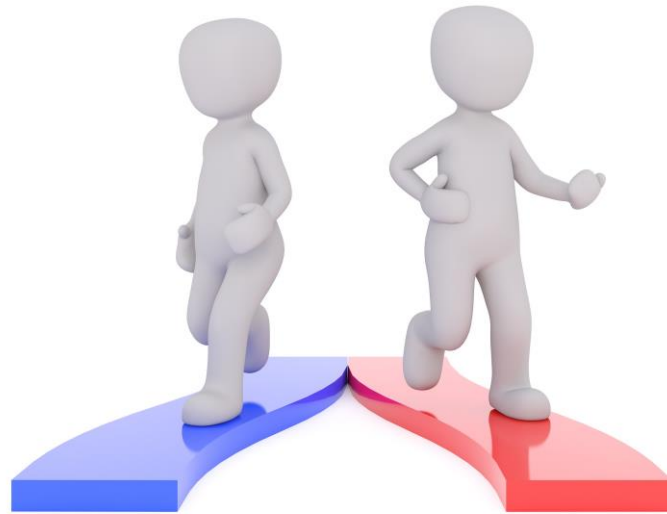
- Mangler felles forståelse (ansatte)
- Ambivalens og motsetninger om strukturer (foreldre og ansatte)
- Besøker medelever (elever med ASK)
- Interaksjonelle fasilitatorer og barrierer (elever med ASK, medelever, foreldre, ansatte)
- Kvalifiserer for vennskap (elever med ASK)
- Demonstrerer klare preferanser (elever med ASK og medelever)
- Utvikler få nære sosiale relasjoner (elever med ASK)

Organisatorisk og strukturelt nivå

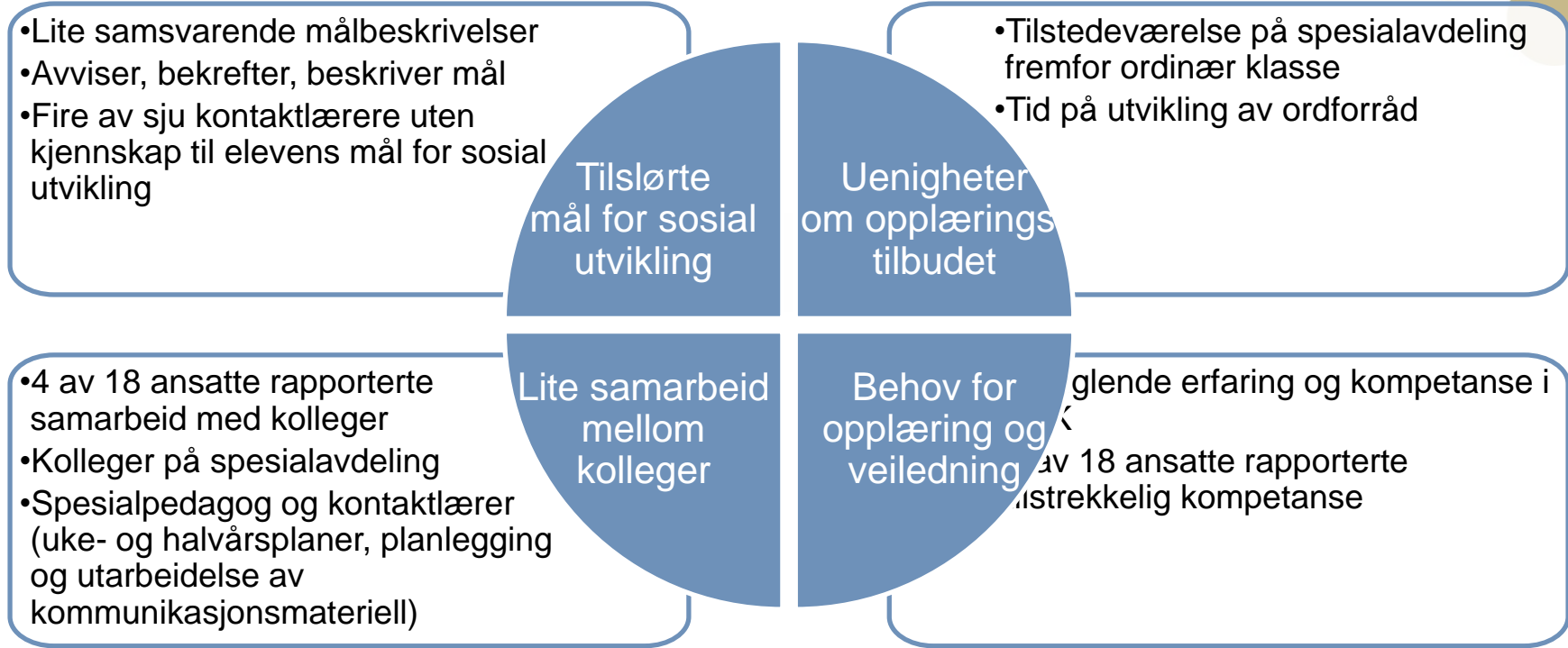
- Mangler felles mål
- Ambivalens og motsetninger om strukturer
- Besøker medelever

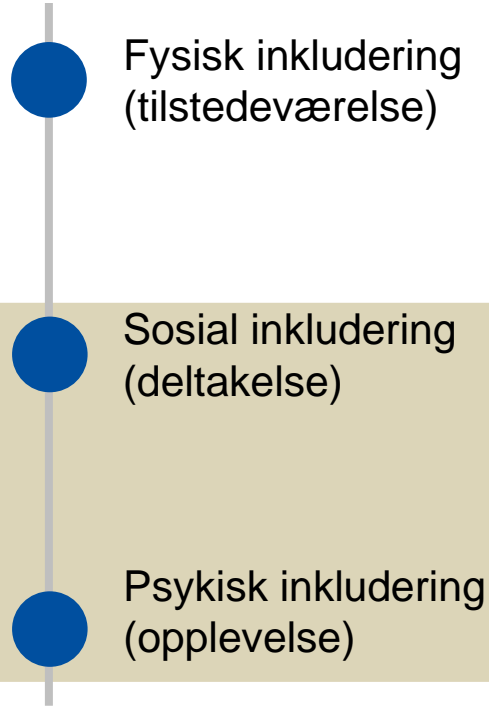
Mangler felles mål

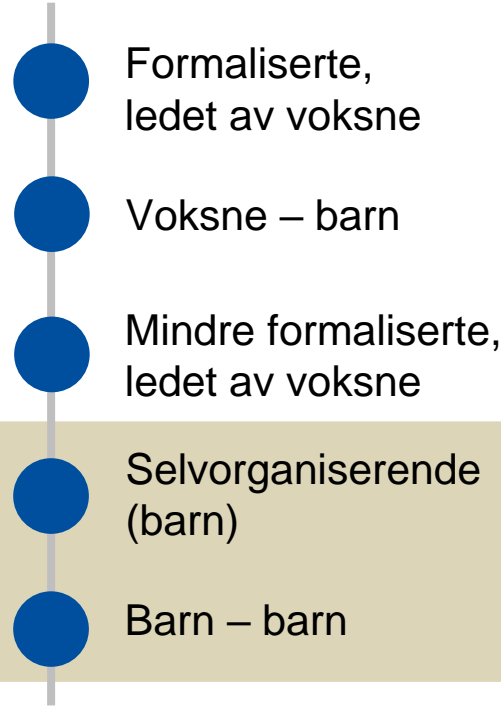
Mangler felles mål

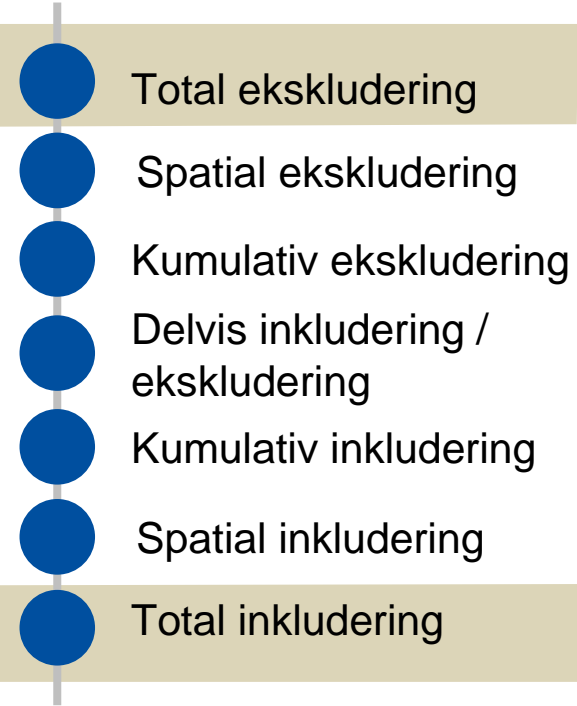
Inkluderingsform

Type fellesskap

Inkluderingsgrad

Ambivalens og motsetninger

Ambivalens og motsetninger

Tilstedeværelse og deltakelse

- Inkludering uten teoretisk forankring
- Betingelsesbunden tilstedeværelse
- Endringer i klassens timeplan

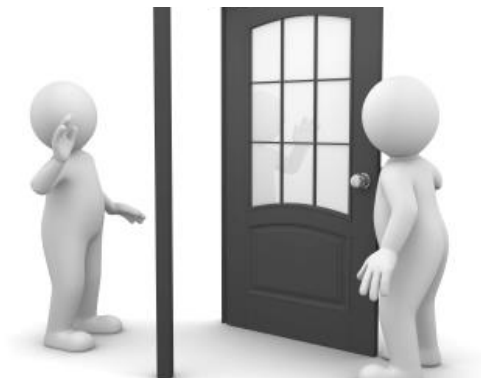
Møteplasser

- Tap eller reduksjon
- Begrensninger i samvær

Kontekstuelle faktorer

- Svekket og fremmet samhandling

Besøker klassen

Besøkende i egen klasse

- Tilskrevet rollen som gjest
- Annerledes gjesterolle
  - Primært fysisk tilstedeværelse
  - Liten deltakelse og samhandling
- I praksis lite ventede og ønskede gjester?

Hun er mer en gjest i klassen

Spesialpedagog Beate om Benedikte, 4. trinn

Nå er han en gjest som kommer på besøk...Han spiser sammen med oss. Det er det han gjør, stort sett. Det er det han gjør om dagene, altså.

Kontaktlærer Anbjørg om Arve, 4. trinn

Marginaliserende praksiser

- Flerdelt tilhørighet
- Indikatorer for tilhørighet til klassen
- Mer enn 50 % av tiden ut av klassen
- Ekskluderende praksis

Hun står jo ikke på klasselisten fordi det er ikke jeg som er kontaktlæreren hennes

Kontaktlærer Evelyn om Elise, 1. trinn

Individuelle aktiviteter

- Betydelige tidsressurser på individuelle aktiviteter
- Alene eller med voksen
- Reduserte samværstid med elever i klassen
- Vurdert som nødvendig, ingen alternative løsninger

Mange gjøremål utenom fag

Jeg synes jo det er et under at hun får tid til å være sammen med de andre ungene. Hun har jo et program som er så tett, og vi sitter jo og klør oss i hodet. For fysioterapeuten sier hun må trene og ergoterapeuten sier hun må ditt, og legen sier hun må sånn og hun må ha ortose [leggskinne], og hun må ha sånn. Og så skal hun ha mat og så må hun ha stell, og så skal hun lære noe. Og så skal hun i tillegg ha tid til å være sammen med noen. Og bare det å få den kabalen til å gå opp, at hun faktisk får tid til å være...med de andre.

Mor til Hege, 3. trinn

Friminutt

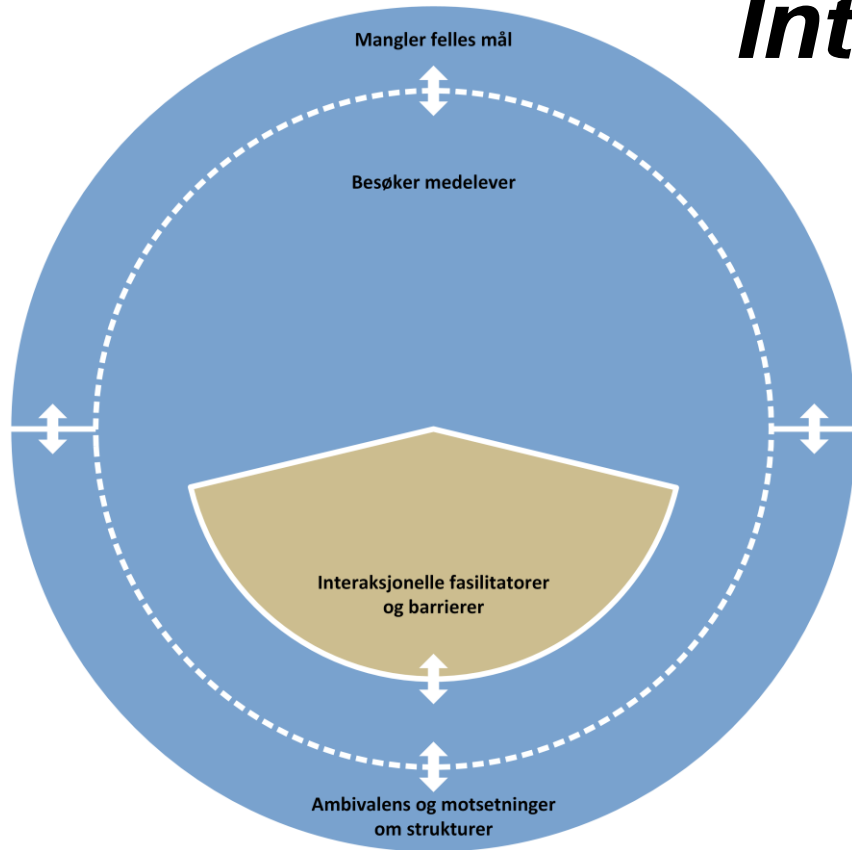
- Elevene med ASK brukte mindre tid i friminutt enn medelever
  - Ca ett friminutt pr dag,
  - i tre til fem dager i uken,
  - med varighet 10 – 30 min
- Årsaker:
  - Individuelle aktiviteter
  - Tidkrevende påkledning
  - Motstand fra elevene (vær, ensomhet)

Jeg pleier ikke å se han i friminuttet

Medelev Casper om Cato, 3. trinn

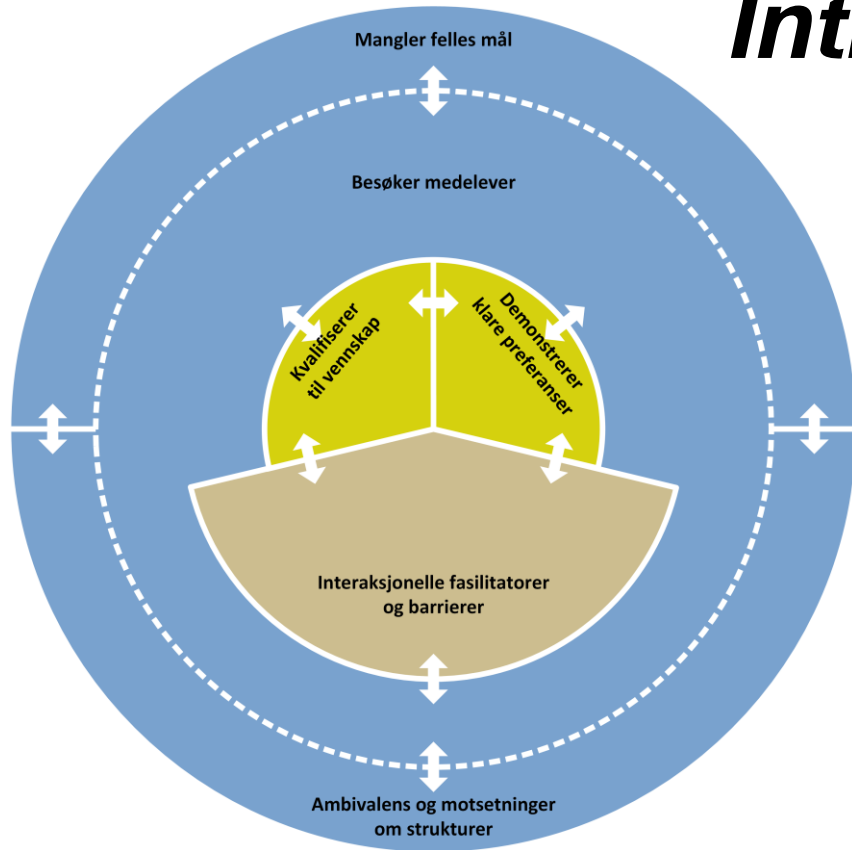

Interpersonlig nivå

- **Interaksjonelle fasilitatorer**
  - Dele erfaringer
  - Positive holdninger blant medelever
  - Tilpasning og støtte fra personer
  - Trygghet i kommunikasjon
- **Interaksjonelle barrierer**
  - Kommunikasjonsutfordringer
  - Begrensede initiativ
  - Økende forskjeller i funksjonsnivå
  - Helseutfordringer
  - Brudd på sosiale koder
  - Usikkerhet
  - Negative holdninger
  - Begrenset felles oppmerksomhet på vennskap

Intrapersonlig nivå 1

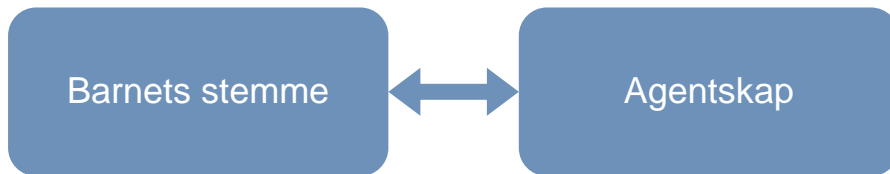
- Demonstrerer klare preferanser
  - Bestemte elever
  - Bestemte aktiviteter
  - Agentskap

Anerkjennelse av barnets stemme

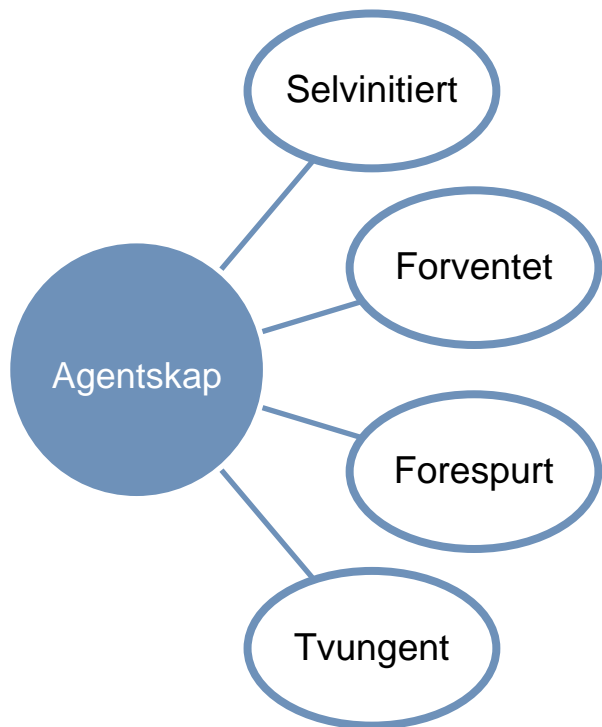
- Barn er sosiale aktører med kapasitet til å
  - konstruere egne sosiale liv James, 2009; Robson, Bell, & Klocker, 2007
  - ha betydelig innflytelse på andre barns liv Mayall, 2002

«*Persistent attempts to gain control over their lives*» Corsaro, 2015, s. 152
- Barnets stemme bør anerkjennes og etterspørres i problemstillinger som angår barnet Hothi & Karlsson, 2014
- Sterk sammenheng mellom å ha en «stemme» og agentskap Pufall & Unsworth, 2004

Barnets egne kapasiteter, kompetanser og aktiviteter som det benytter i ulike kontekster og posisjoner i tilværelsen.
Robson, Bell & Klocker, 2007

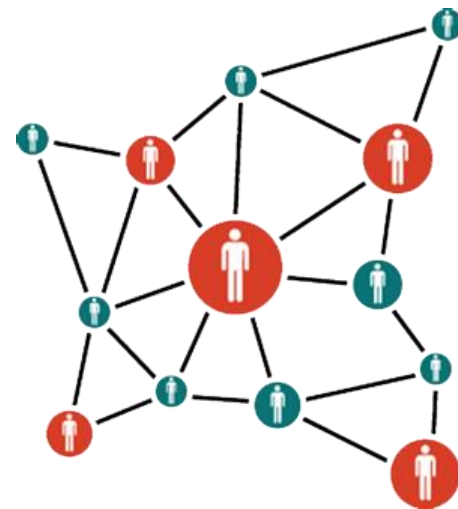
Agentskap

- Agentskap sårbart blant barn med nedsatt funksjonsevne
- Kontekst påvirker barns agentskap
  - Hvem barnet er sammen med
  - Hvilken aktivitet barnet deltar i
  - Hvor aktiviteten foregår
  - Hvilken støtte barnet gis
  - Barnets tro på og opplevelse av å kunne utøve agentskap

Agentskap og vennskap

- Etablering av vennskap innebærer utøvelse av agentskap
  - Barnets kapasiteter, kompetanser og aktiviteter i spill
  - Sterk sammenheng mellom kommunikasjon og utvikling av sosiale relasjoner mellom mennesker
Hruschka, 2010; Prentice, 2000
- Agentskap i form av interesse for bestemte personer og aktiviteter, deriblant lek
Willis med flere, 2016; Öhman, 2015
- Venner velges ofte ut fra likhet i karakteristika
Rubin med flere, 2011
  - Kjønn, alder, atferd, etnisitet, holdninger, interesser, skoleprestasjoner, popularitet...

Preferanser – elever med ASK

- Navnga medelever
  - I ordinær klasse og/eller på spesialtilbudet
  - Samme eller motsatt kjønn
  - Hovedsakelig samme alder
  - Større variasjon mht alder og kjønn enn medelever

Intervju med Cato som brukte talemaskin

Forsker: *Er det noen barn du liker å være sammen med?*

Talemaskin: *Conrad*

Forsker: *Conrad, ja. Er det flere som du liker å være sammen med?*

Talemaskin: *Claus*

Forsker: *Jaa*

Talemaskin: *Caroline. Caroline. Caroline. Chanette*

Forsker: *Mmm. Caroline og Chanette*

Talemaskin: *Camilla*

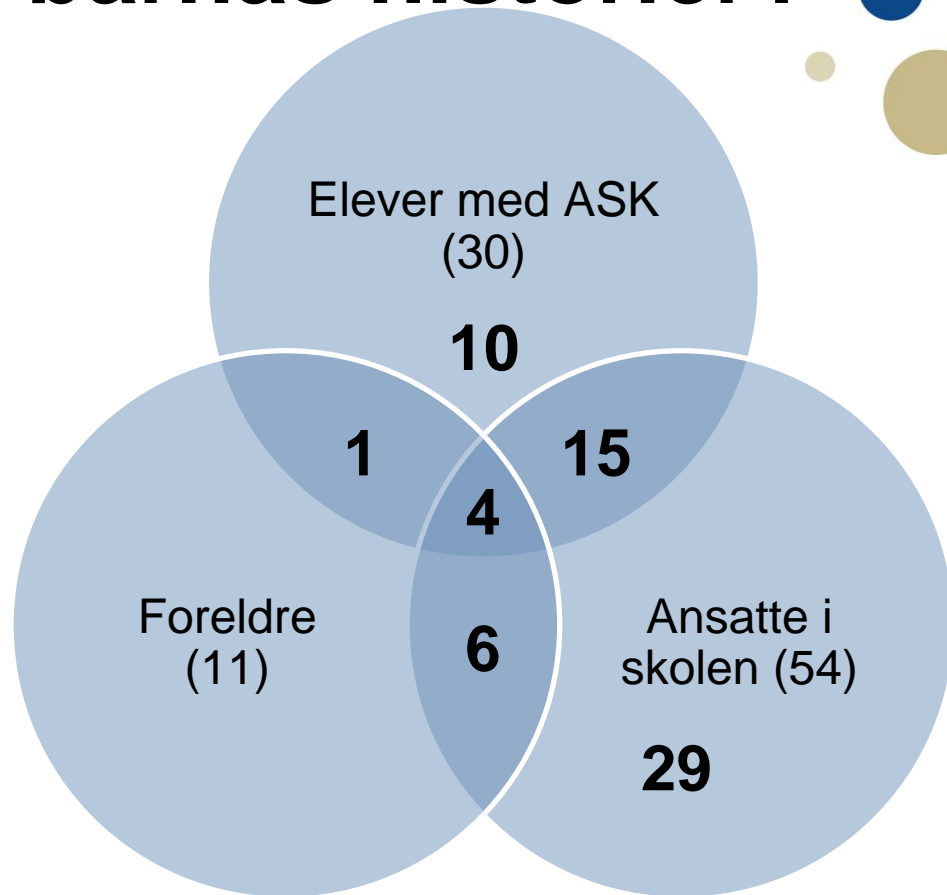
Forsker: *Jaa. Det er de du liker best å være sammen med?*

Cato: *Ja*

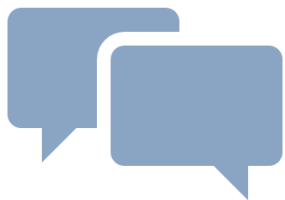
Hvem får fortelle barnas historier?

- Ulike virkelighetsforståelser og -beskrivelser
- Sosiale konstruksjoner av vennskap
  - Aktørenes kognitive virksomheter, dvs tanker, oppfatninger, beslutninger og handlinger

Nordtvedt & Grimen, 2004

Hvem får fortelle barnas historier?

Hvem snakker vi med?
Hvem sin stemme tillegges vekt?

Elevenes preferanser versus praksis

Elever med ASK

Ordinær klasse viktigste arena for elevenes vennskap

- 19 av 30 rapporterte vennerelasjoner omhandlet medelever i ordinær klasse

Lite samvær

- Borte fra ordinær klasse > 50 % av tiden
- Begrenset tilstedeværelse i friminutt

Preferanser – medelever

- Likte samvær med elever som brukte ASK
- Ønsket å bli bedre kjent
- Verdsatte elevenes personlige egenskaper
  - Hyggelig, snill, morsom, sårer ikke andres følelser
- Nedsatt funksjonsevne uten større betydning for vennskap

Det er kjekt å være med Benedikte i friminuttene.

Bente, medelev til Benedikte, 4. trinn

Det er gøy. Noen ganger trener jeg med Cato, så jeg kan også bli sterkere.

Casper, medelev til Cato, 3. trinn

Hun krangler, hun snakker liksom ikke så mye, for, om meg og sånne ting. For det gjør mange i klassen om meg.

Daniela, medelev til Dina, 4. trinn

Jeg synes at han er bra som han er, jeg.

Aurora, medelev til Arve, 4. trinn

Preferanser for aktiviteter

Elever som brukte ASK

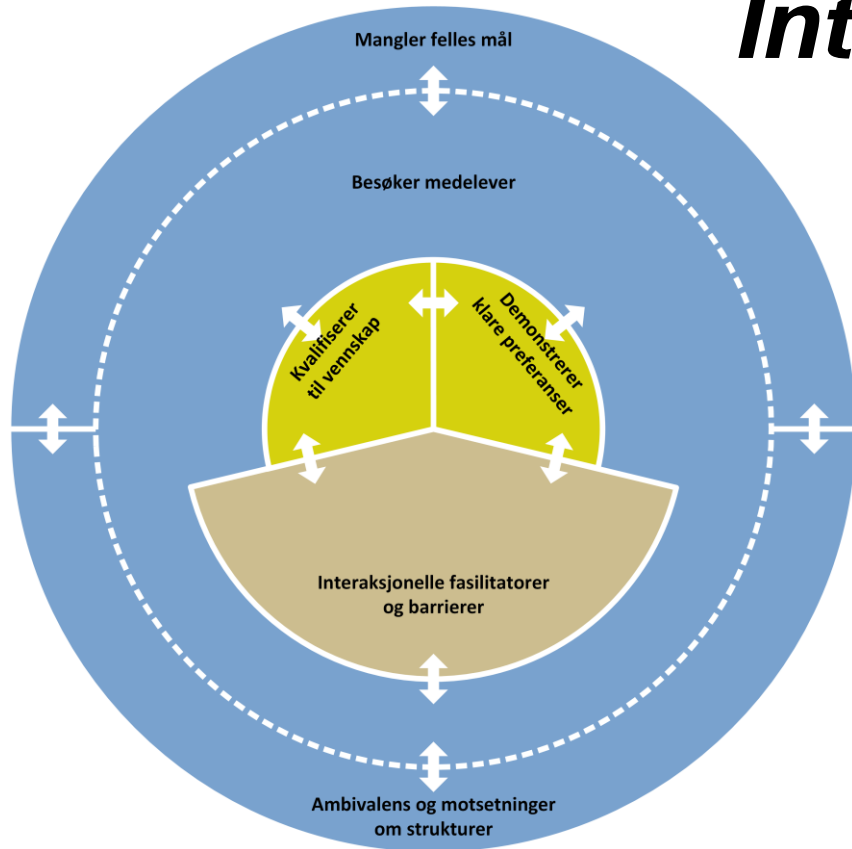
- Ha det moro og leke sammen
- Lek foretrukket aktivitet
- Variasjon vedr fysisk aktivitetsnivå
  - Fysisk mer krevende aktiviteter (trampoline, ball-lek)
  - Fysisk mindre krevende aktiviteter (høre på lydbok, leke med dukker, tegne, lage mat)

Medelever

- Lek foretrukket aktivitet
- Variasjon vedr fysisk aktivitetsnivå
  - Fysisk krevende aktiviteter (klatre i klatrestativ og trær, spille fotball)
  - Fysisk mindre krevende aktiviteter (Lego, faget Kunst og håndverk)

Intrapersonlig nivå 2

- Kvalifiserer til vennskap
  - Typiske barn
    - Forståelse av vennskap
    - Lek som vennestrategi

Elevenes forståelse av begrepet *venn*

Elever som brukte ASK

- Snill, hjelpsom, en person som en kan gjøre noe sammen med (leke, kjøre buss sammen)
- Gjøre noe sammen
→ lekbare venner (byr på selskap, utveksler erfaringer, gjør oppdagelser sammen) Ytterhus, 2011
- Vennskap ikke bare et mål, men også strategi for å få tilgang til og dele meningsfulle aktiviteter

Medelever

- Snill, hjelpsom, en god person, omsorgsfull, en som inkluderer andre i lek og trøster andre
- Større repertoar av vennekarakterstikker
- Karakteristikker samsvarer med annen forskning
Anderson med flere, 2011; Morrison & Burgman, 2009

Hvordan fikk barna venner?

- Lek viktigste strategi blant alle elever
  - Samsvarer med annen forskning
Bagwell & Schmidt 2011; Corsaro 2009;
Öhman 2015; Willis med flere, 2016
- Større strategirepertoar blant medelever
  - Snakke sammen, spørre om å leke sammen / navn og alder / være venner
  - Besøke hverandre hjemme, gå til/fra skolen sammen

Da bare begynner jeg å leke litt med dem og sånn. Så til slutt så ... legger de merke til meg ... Man leker ganske mye, ... [med] de man er mer sammen [med]. Og så, til slutt så bare blir det bare sånn.

Aurora, medelever til Arve, 4. trinn

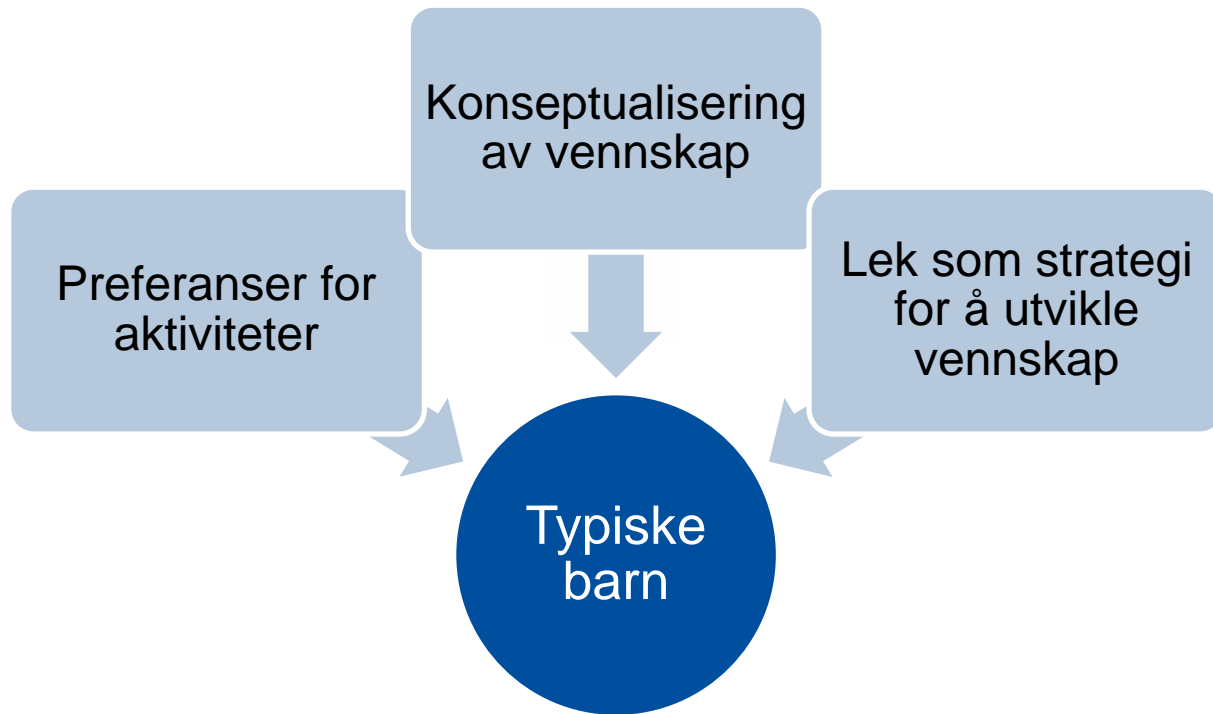
Først prater vi litte grann, og så leker vi litt sammen. Så blir vi venner.

Arild 3. trinn, medelev til Arve, 4. trinn

Må spørre om jeg kan være med og leke med dem.

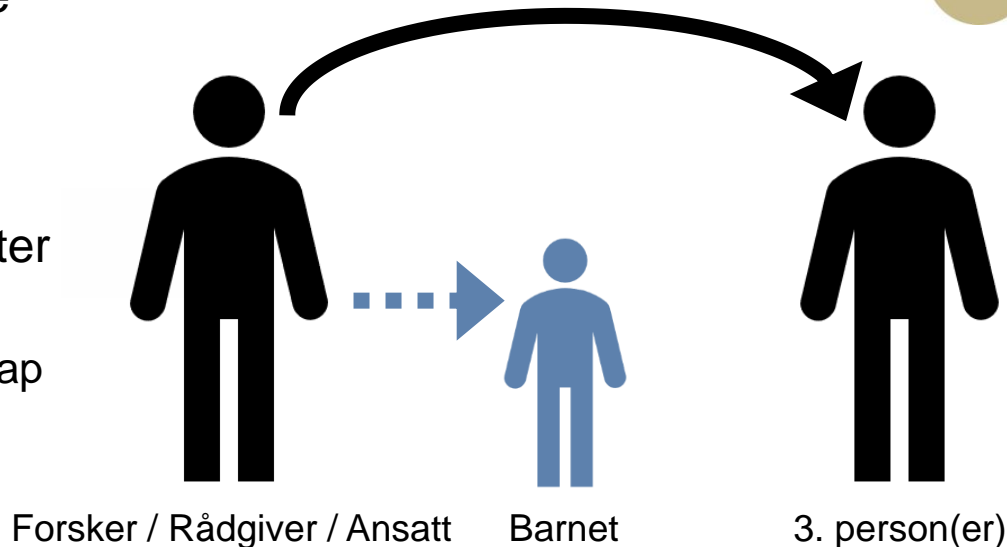
Emilie, medelev til Elise i 1. trinn

Elever med ASK

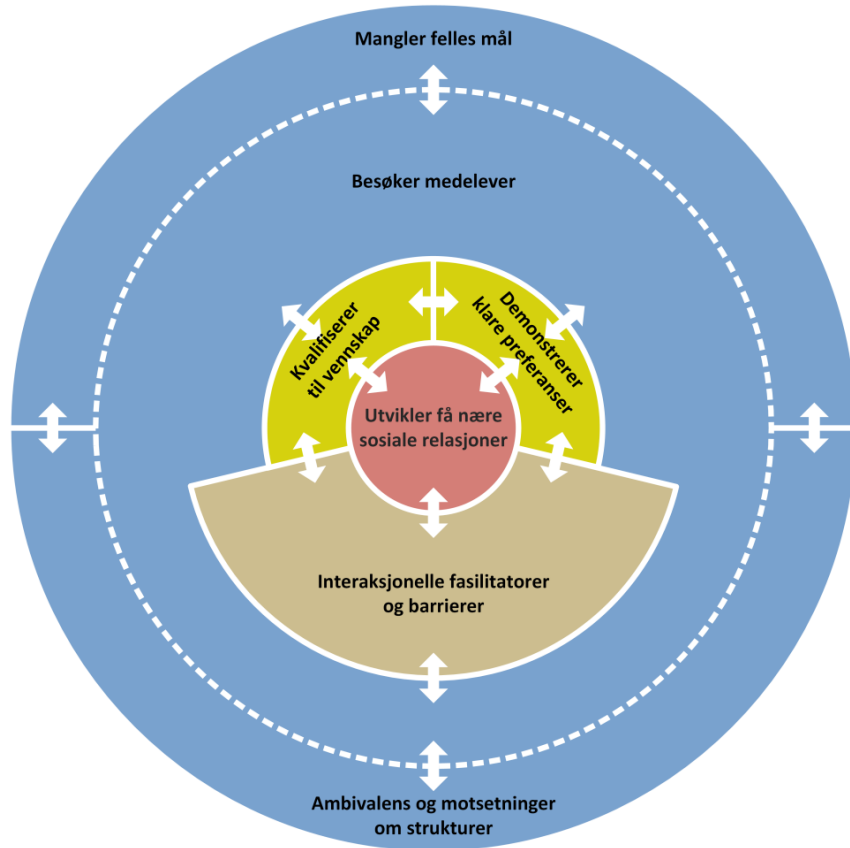
Foreløpig oppsummering

- Betydningen av barnets stemme
  - Generelt
  - Særsilt om sosiale relasjoner
- Agentskap: felles utgangspunkt for sosiale relasjoner og aktiviteter
- Bruk av ASK
  - Hindret ikke utøvelse av agentskap i bestemte kontekster
  - Begrenset elevenes agentskap mht kontekster, omfang og konsekvenser
  - Økt risiko for å bli oversett, misforstått, forsømt, ignorert og/eller avvist

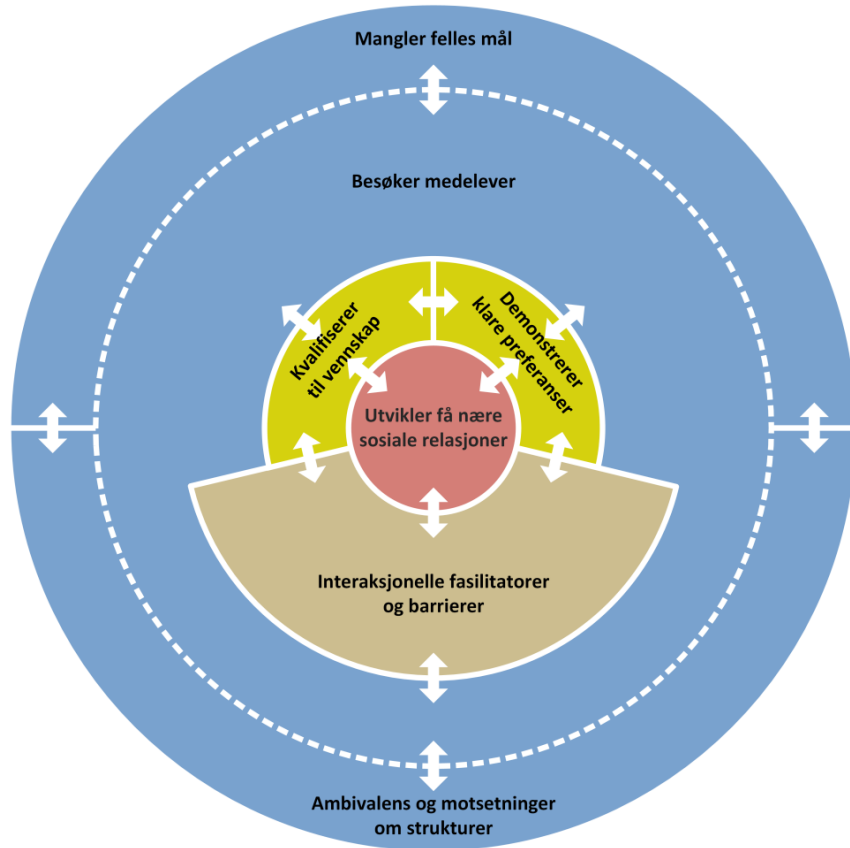
Allan, 2008; Christensen & James, 2008; Hohti & Karlsson, 2014; James, 2007; Schneider, 2016

Utvikler få nære sosiale relasjoner

- Flest vennskap i klassen
- Venner av begge kjønn
- Rapportert som bestevenner av medelever (4 av 7 elever)
- Ønsket flere venner (5 av 7 elever)
- Er sjelden lekevenner
  - Lekevenn assosiert med nært vennskap
- Annerledes vennskap

Få nære relasjoner, MEN...

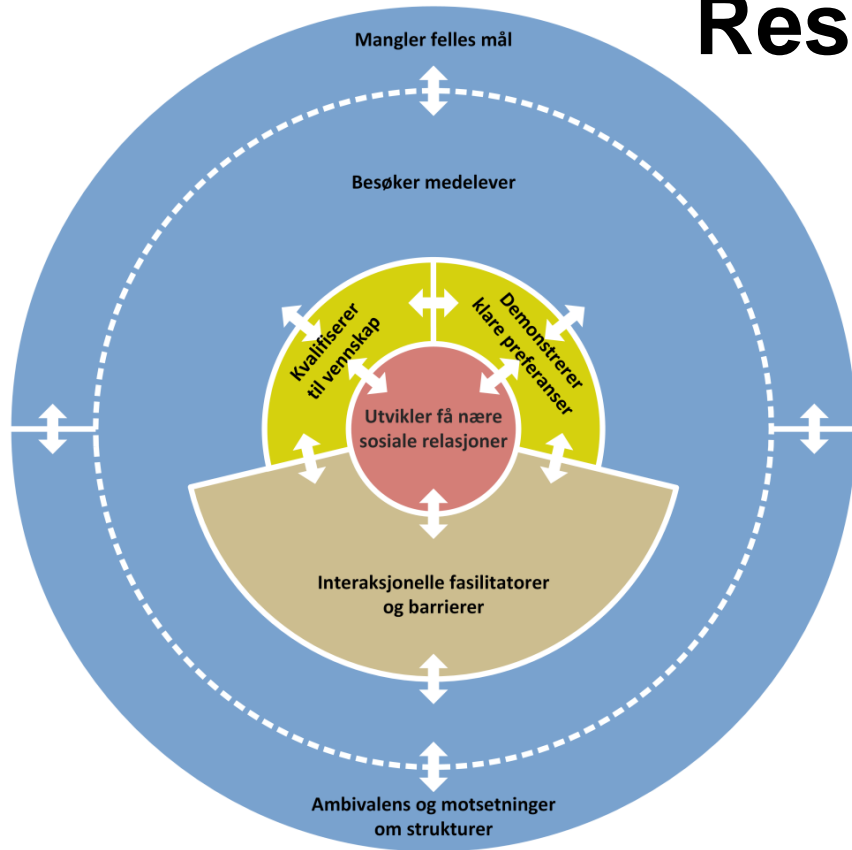
- Elevene viste agentskap gjennom tydelige preferanser for hvilke elever og aktiviteter de foretrakk
- Elevene med ASK ble verdsatt av medelever som kjente disse
- Eksterne forhold av stor betydning for elevenes vennskap
  - Kommunikasjonsutfordringer viktig premiss, men ett av flere forhold av betydning for vennskap
- Mulighetsrom for vennskap
- Inkluderende opplæring ikke bare et mål, men også et premiss

Diskuter med personen du sitter ved siden av

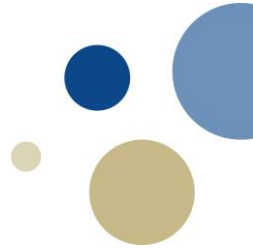
På hvilke måter er disse resultatene **gjenkjennbare fra din egen praksis?**

Hvilke konsekvenser bør dette få
for barna/elevne som du arbeider med?

Resultatenes gyldighet

- Basert på praksis rundt sju elever som brukte ASK ved seks skoler
- Kan ikke generaliseres til å være gyldige for andre elever eller skoler
- Men, resultatene kan benyttes som grunnlag for drøfting ved evaluering av andre praksiser

MOMENTER TIL DRØFTING AV EGEN PRAKSIS

Utgangspunktet

- Sammenheng mellom vennskap og tilstedeværelse, deltakelse og samhandling med medelever i klassen

Inkluderende
opplæring

Systematisk arbeid

Kommunikasjon

Støtte

Strategier for å
utvikle vennskap

Kunnskap,
kompetanse og
holdninger

Medbestemmelse

Inkluderende opplæring 1

Begrepsforståelse

- Hvilken forståelse av inkluderende opplæring legges til grunn på skolen?
- Hvordan sikres perspektiver på elevens deltakelse i og egen opplevelse av opplæringen?
- Hvordan skal begrepet realiseres i praksis?

Tilhørighet

- Hvordan er elevens formelle tilhørighet til ordinær klasse ivaretatt?

Inkluderende opplæring 2

Deltakelse

- I hvilke faglig og sosiale aktiviteter, og på hvilke måter kan eleven delta sammen med elever i den ordinære klassen?
- Hvilke vurderinger ligger til grunn for valg av aktivitetene?
- Hvilken tilrettelegging kreves?
- Hvordan kan opplæringen legges til rette for
  - økt deltakelse med elever i ordinær klasse?
  - økt faglig og sosialt utbytte for eleven?

Inkluderende opplæring 3

Selvstendighet

- Hvordan kan eleven delta i aktiviteter med medelever uten kontinuerlig tilstedeværelse og støtte fra voksne / ansatte?

Strukturer for felles opplevelser og erfaringer

- Hvordan kan det legges til rette for at eleven og medelever kan få felles opplevelser / erfaringer i faglige og sosiale aktiviteter i klassen?
- Hvordan kan eleven få økt sin tilstedeværelse og deltakelse med medelever i friminutt?
- Hvilke sosiale strukturer kan etableres på skolen for å støtte deltakelse og samhandling mellom elevene?

Inkluderende opplæring 4

Fysiske barrierer

- Hvilke fysiske barrierer møter eleven i deltakelse og samhandling med medelever på skolen?
- Hvordan kan disse barrierene elimineres, eller reduseres?

Systematisk arbeid

Planmessig arbeid

- Hvilke mål for elevens sosiale utvikling er utarbeidet?
  - Samsvarer målene med elevens nåværende forutsetninger og behov?
  - Behov for endringer/nye mål?
- Hvilke tiltak og ressurser kreves for å kunne nå målene?
- På hvilke måter er arbeidet forankret i kontaktlærerens arbeidsoppgaver?
- Hvordan sikres best mulig stabilitet i personalgruppen rundt eleven?
  - Behov for endringer?
- Hvordan samarbeider ansatte rundt eleven?
  - Behov for endringer?
- Hvordan fanger ansatte opp endringer i elevens sosiale relasjoner?
- Hvilke evt endringer i mål, tiltak og ressurser avdekker evalueringen av arbeidet?

Kommunikasjon

Tilpasning

- Hvilken konsensus er det mellom eleven, foresatte og ansatte om tilpasninger av elevens ASK-system?
- Hvilke behov knyttet til funksjonell kommunikasjon er beskrevet?
- Har eleven tilstrekkelig tilgang på relevant ordforråd knyttet til sosiale relasjoner, vennskap, forventninger om vennskap, opplevelser av ensomhet m.m.?

Hjulpet kommunikasjon

- Hvilken muligheter har eleven til å bruke hjulpet kommunikasjon?
- Hvilke endringer er evt nødvendig å styrke tilgang og bruk av hjulpet kommunikasjon?

Støtte

Støtte fra ansatte

- Hvilken støtte får eleven fra ansatte til å organisere møteplasser, initiere kontakt med, kommunisere, delta og samhandle med medelever?
- Hvilken støtte får eleven til selv å velge kommunikasjonspartnere blant medelever?

Uavhengighet fra ansatte

- Hvilke refleksjoner gjør ansatte om behov for
  - 1) tilstedeværelse for å gi støtte til eleven i samhandling med medelever?
  - 2) tilbaketrekning fra eleven for å styrke muligheten for mer selvstendige relasjoner til medelever?
- Hvordan kan dette praktiseres?

Strategier for å utvikle vennskap

Sosial kompetanse

- På hvilke områder kan elevens sosiale kompetanse utvikles?
- Evt hvordan?

Kommunikativ kompetanse

- På hvilke områder kan elevens kommunikative kompetanse utvikles?
- Evt hvordan?

Relevante aktiviteter

- Hvilke aktiviteter er relevante for deltakelse og samhandling mellom eleven og medelever?
  - Gjennomførbare?
  - Meningsfulle?
  - Naturlig del av opplæringen?
  - Fremmer lek?
  - Fremmer likeverdig deltakelse?

Kunnskap, kompetanse og holdninger

Ansatte

- Hvilke behov for opplæring og veiledning har ansatte knyttet til:
  - ASK generelt?
  - Utvikling av elevens ASK-system?
  - Sosiale relasjoner?
- Hvordan kan disse behovene møtes?
- Hva gjør skolen for å utvikle positive holdninger til og praksis om inkluderende opplæring til eleven?

Elever

- Hvilke behov for opplæring i ASK har:
  - Eleven som har behov for ASK
  - Medelever?
- Hva skal til for at eleven og medelever skal kunne kommunisere og samhandle mer selvstendig med hverandre?
- Hvordan kan medelevenes positive holdninger til eleven styrkes?

Medbestemmelse

Initiativ

- På hvilke måter har eleven innflytelse på sine sosiale relasjoner?
- Hvordan utvikler eleven vennskap med medelever?
- Hvordan støttes elevens ønsker om og initiativ til sosial og faglig kontakt med medelever?
- Behov for ekstra støtte?

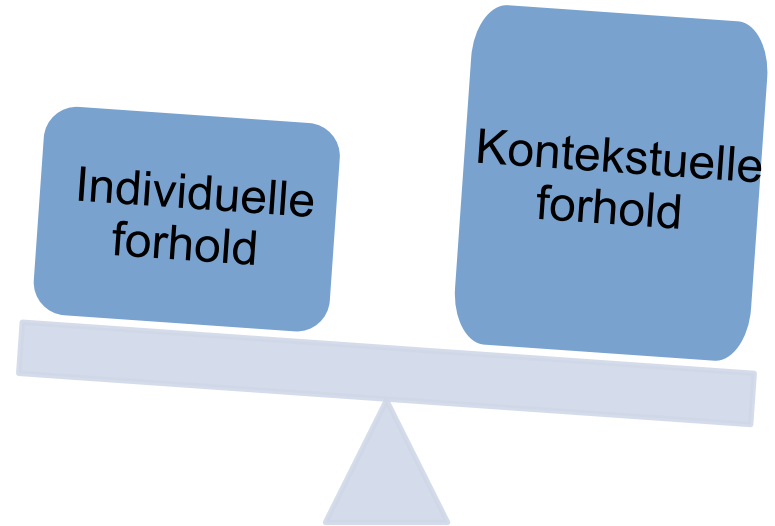
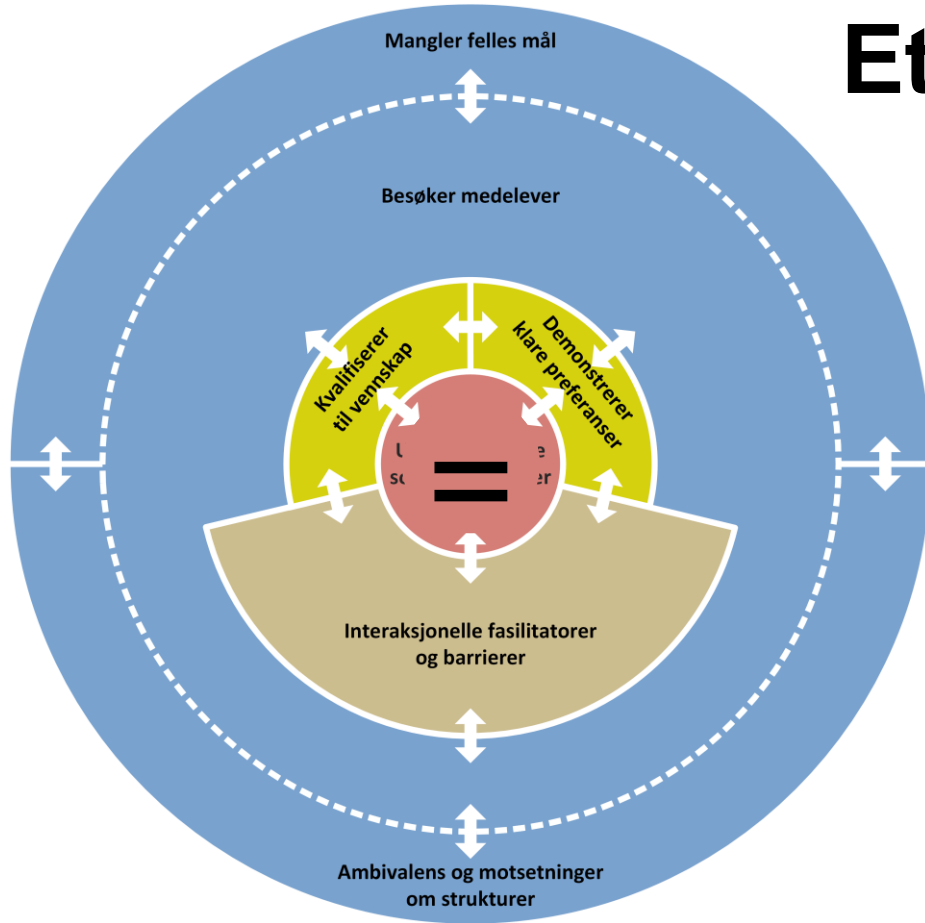
Formell medbestemmelse

- Hvordan deltar eleven i formaliserte former for elevmedvirkning?
- Behov for ekstra støtte?

Oppmerksomhet på vennskap

- I hvilket omfang og på hvilke måter er vennskap tema i samarbeid
  - mellom ansatte?
  - mellom hjem og skole?
- På hvilke måter kan sosiale relasjoner / vennskap styrkes som tema i opplæringen?
  - Blant elever?
  - Blant voksne?

Et kollektivt ansvar

Takk for meg

jorn.ostvik@ntnu.no

REFERANSER

- Allan, G. (2008). Flexibility, friendship, and family. *Personal Relationships*, 15(1), 1-16. doi:10.1111/j.1475-6811.2007.00181.x
- Anderson, K., Balandin, S., & Clendon, S. (2011). "He Cares About Me and I Care About Him." Children's Experiences of Friendship with Peers who use AAC. *Augmentative and Alternative Communication*, 27(2), 77-90. doi:10.3109/07434618.2011.577449
- Bagwell, C. L., & Schmidt, M. E. (2011). *Friendships in childhood and adolescence*. New York: Guilford Press.
- Berndt, T. J., & McCandless, M. A. (2009). Methods for investigating children's relationships with friends. In K. H. Rubin, W. M. Bukowski, & B. Laursen (Eds.), *Handbook of peer interactions, relationships, and groups* (pp. 63-81). New York, NY, US: The Guilford Press.
- Blackstone, S., & Berg, M. H. (2003). *Social Networks: A Communication Inventory for Individuals with Complex Communication Needs and their Communication Partners*. Monterey, CA: Augmentative Communication Inc.
- Blackstone, S., & Berg, M. H. (2006). *Social Networks: En kommunikasjonsoversikt for mennesker med store kommunikasjonsvansker og deres kommunikasjonspartnere*. Norsk oversettelse. Levanger, Norge: Trøndelag kompetansesenter.
- Blatchford, P., Pellegrini, A. D., & Baines, E. (2016). *The child at school : Interactions with peers and teachers* (2nd ed. ed.): Routledge.
- Buysse, V., Goldman, B. D., West, T., & Hollingsworth, H. L. (2008). Friendships in Early Childhood: Implications for Early Education and Intervention. In W. H. Brown, S. L. Odom, & S. R. McConnell (Eds.), *Social competence of young children: Risk, disability, and intervention* (pp. 77-97). Baltimore: P.H. Brookes Publishing Co.
- Charmaz, K. (2014). *Constructing grounded theory* (2nd ed.). London: Sage.
- Corsaro, W. A. (2009). Peer Culture. In J. Qvortrup, W. A. Corsaro, & M.-S. Honig (Eds.), *The Palgrave Handbook of Childhood Studies* (pp. 301-315): Palgrave Macmillan.
- Corsaro, W. A. (2015). *The sociology of childhood* (4th ed. ed.). Los Angeles, Calif: Sage.
- Doll, B., Murphy, P., & Song, S. Y. (2003). The relationship between children's self-reported recess problems, and peer acceptance and friendships. *Journal of School Psychology*, 41(2), 113-130. doi:http://dx.doi.org/10.1016/S0022-4405(03)00029-3
- Elicker, J., Englund, M., & Sroufe, L. A. (1992). Predicting peer competence and peer relationships in childhood from early parent-child relationships. In R. D. Parke & G. W. Ladd (Eds.), *Family-peer relationships: Modes of linkage* (pp. 77-106). Hillsdale, NJ, England: Lawrence Erlbaum Associates, Inc.
- Elicker, J., & Englund, M. (2016). Predicting Peer Competence and Peer Relationships in Childhood from Early Parent-Child Relationships. In R. D. Parke & G. W. Ladd (Eds.), *Family-Peer Relationships : Modes of linkage* (pp. 77-106). London: Routledge.
- Fehr, B. (2008). Friendship Formation. In S. Sprecher, A. Wenzel, & J. Harvey (Eds.), *Handbook of Relationship Initiation*. New York: Psychology Press.
- Gifford-Smith, M. E., & Brownell, C. A. (2003). Childhood peer relationships: social acceptance, friendships, and peer networks. *Journal of School Psychology*, 41(4), 235-284. doi:http://dx.doi.org/10.1016/S0022-4405(03)00048-7

- Hays, R. B. (1988). Friendship. In S. W. Duck (Ed.), *Handbook of personal relationships: Theory, research and interventions* (pp. 391-408). New York: John Wiley.
- Hohti, R., & Karlsson, L. (2014). Lollipop stories: Listening to children's voices in the classroom and narrative ethnographical research. *Childhood, 21*(4), 548-562. doi:10.1177/0907568213496655
- Hollingsworth, H. L., & Buysse, V. (2009). Establishing friendships in early childhood inclusive settings: What roles do parents and teachers play? *Journal of Early Intervention, 31*(4), 287-307. doi:10.1177/1053815109352659
- Howes, C. (1983). Patterns of Friendship. *Child Development, 54*(4), 1041-1053. doi:10.1111/1467-8624.ep12432775
- Hruschka, D. J. (2010). *Friendship : Development, Ecology, and Evolution of a Relationship*. Berkeley: University of California Press.
- Kerns, K. A. (1996). Individual differences in friendship quality: Links to child-mother attachment. In W. M. Bukowski, A. F. Newcomb, & W. W. Hartup (Eds.), *The company they keep: Friendship in childhood and adolescence* (pp. 137-157). New York: Cambridge University Press.
- Kunnskapsdepartementet. (2006). *Prinsipper for opplæringen*. Oslo: Utdanningsdirektoratet.
- James, A. (2007). Giving Voice to Children's Voices: Practices and Problems, Pitfalls and Potentials. *American Anthropologist, 109*(2), 261-272. doi:10.1525/AA.2007.109.2.261
- Mayall, B. (2002). *Towards a Sociology for Childhood*. Buckingham: Open University Press.
- Moore-Dean, A., Renwick, R., & Schormans, A. F. (2016). Friendship Characteristics of Children with Intellectual/Developmental Disabilities: Qualitative Evidence from Video Data. *Journal on Developmental Disabilities, 22*(1), 39-51.
- Morrison, R., & Burgman, I. (2009). Friendship Experiences among Children with Disabilities Who Attend Mainstream Australian Schools. *Canadian Journal of Occupational Therapy, 76*(3), 145-152. doi:10.1177/000841740907600303
- Nortvedt, P., & Grimen, H. (2004). *Sensibilitet og refleksjon : filosofi og vitenskapsteori for helsefag [Sensitivity and Reflection: Philosophy and Science Theory for Health Education Subjects]*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Öhman, M. (2015). Ska vi leka som vi gjorde igår? Om lek som relation och vänskap. In M. Øksnes & A. Greve (Eds.), *Barndom i barnehagen: Vennskap* (pp. 101-118). Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Perlman, D., Stevens, N. L., & Carcedo, R. J. (2015). Friendship. In M. Mikulincer, P. R. Shaver, J. A. Simpson, & J. F. Dovidio (Eds.), *APA handbook of personality and social psychology* (Vol. Volume 3: Interpersonal relations, pp. 463-493). Washington: American Psychological Association.
- Pufall, P. B., & Unsworth, R. P. (2004). The Imperative and the Process for Rethinking Childhood. In P. B. Pufall & R. P. Unsworth (Eds.), *Rethinking Childhood* (pp. 1-21). New Brunswick, NJ, USA: Rutgers University Press.
- Prentice, J. (2000). With communication everything is possible. In M. Fried-Oken & J. Bersani (Eds.), *Speaking up and spelling it out: Personal essays on augmentative and alternative communication* (pp. 208-214). Baltimore: Paul H. Brookes Publishing.
- Qvortrup, L. (2012). Inklusion – en definition. *Er du med? – om inklusion i dagtilbud og skole, Seriehæfte no 5*(November), 5-16.
- Qvortrup, A., & Qvortrup, L. (2018). Inclusion: Dimensions of inclusion in education. *International Journal of Inclusive Education, 22*(7), 803-817. doi:10.1080/13603116.2017.1412506

- Robson, E., Bell, S., & Klocker, N. (2007). Conceptualizing agency in the lives and actions of rural young people. In R. Panelli, S. Punch, & E. Robson (Eds.), *Global Perspectives on Rural Childhood and Youth: Young Rural Lives* (pp. 135-148). New York/Oxon: Routledge.
- Rubin, K. H., Fredstrom, B., & Bowker, J. (2008). Future Directions in . . . Friendship in Childhood and Early Adolescence. *Social Development*, 17(4), 1085-1096. doi:10.1111/j.1467-9507.2007.00445.x
- Rubin, K. H., Bowker, J., McDonald, K. L., & Menzer, M. (2013). Peer Relationships in Childhood. In P. D. Zelazo (Ed.), *The Oxford Handbook of Developmental Psychology* (1 ed., Vol. 2, pp. 242-275). Oxford: Oxford University Press.
- Røgeskov, M. L., Hansen, H., & Bengtsson, S. (2015). A Comparison of Social Life among 11-Year-Old Disabled Children and 11-Year-Old in General. In R. Traustadóttir, B. Ytterhus, S. T. Egilson, & B. Berg (Eds.), *Childhood and Disability in the Nordic Countries: Being, Becoming, Belonging* (pp. 179-195). London: Palgrave.
- Schneider, B. H. (2016). *Childhood friendships and peer relations : friends and enemies* (2nd ed. ed.). New York: Routledge.
- Staub, D. (1998). *Delicate threads: Friendships between children with and without special needs in inclusive settings*. Bethesda, US: Woodbine House.
- Tetzchner, S. v., & Martinsen, H. (2002). *Alternativ og supplerende kommunikasjon: en innføring i tegnspråkopplæring og bruk av kommunikasjonshjelpemidler for mennesker med språk- og kommunikasjonsvansker* (2. utg. ed.). Oslo: Gyldendal akademisk.
- UNESCO. (1994, 7-10 June 1994). *The Salamanca statement and framework for action on special needs education*. Paper presented at the World Conference on Special Needs Education: Access and Quality, Salamanca, Spain.
- Webster, A. A., & Carter, M. (2007). Social relationships and friendships of children with developmental disabilities: Implications for inclusive settings. A systematic review. *Journal of Intellectual and Developmental Disability*, 32(3), 200-213. doi:10.1080/13668250701549443
- Willis, C., Girdler, S., Thompson, M., Rosenberg, M., Reid, S., & Elliott, C. (2016). Elements contributing to meaningful participation for children and youth with disabilities: a scoping review. *Disability and Rehabilitation*, 1-14. doi:10.1080/09638288.2016.1207716
- Ytterhus, B. (2002). *Sosialt samvær mellom barn: inklusjon og eksklusjon i barnehagen [Social community between children: inclusion and exclusion in kindergarten]*. Oslo: Abstrakt forlag.
- Ytterhus, B. (2011). „Das Kinderkollektiv“ - Eine Analyse der sozialen Position und Teilnahme von behinderten Kindern in der Gleichaltrigengruppe. In M. Kreuzer & B. Ytterhus (Eds.), *„Dabeisein ist nicht alles“ - Inklusion und Zusammenleben im Kindergarten*. München.
- Østvik, J. (2017). *Friendships among students using AAC in Norwegian public mainstream primary schools*. (Doctoral Dissertation), NTNU - Norwegian University of Science and Technology, Trondheim. Retrieved from <http://hdl.handle.net/11250/2465838> (2017:281)
- Østvik, J., Ytterhus, B., & Balandin, S. (2018). Gateways to friendships among students who use AAC in mainstream primary school. *Scandinavian Journal of Disability Research*, 20(1), 92-101. doi:10.16993/sjdr.51